Hagymások, gumósok

Priszter Szaniszló - Varga Emma

Hagymások, gumósok

búvár zsebkönyvek

Móra

25,- Ft

A Búvár Zsebkönyvek
eddig megjelent kötetei:

Madarak (4. kiadás)
Vadvirágok 1. (4. kiadás)
Gombák (3. kiadás)
Halak (3. kiadás)
Lepkék (3. kiadás)
Dísznövények (3. kiadás)
Csigák, kagylók (2. kiadás)
Fák, bokrok (3. kiadás)
Legyek, hangyák, méhek,
darazsak (3. kiadás)
Vadak (3. kiadás)
Ásványok
Mohák, zuzmók, harasztok
(2. kiadás)
Bogarak (3. kiadás)
Kövületek
Kutyák (3. kiadás)
Kígyók, békák (2. kiadás)
Díszmadarak (3. kiadás)
Vadvirágok 2. (2. kiadás)
Kultúrnövények 1. (2. kiadás)
Pókok, skorpiók (3. kiadás)
Háziállatok (3. kiadás)
Gyümölcsök (3. kiadás)
Ősállatok (2. kiadás)
Kultúrnövények 2.
Felhők (2. kiadás)
Állatkerti emlősök
(2. kiadás)
Állatkerti madarak
(2. kiadás)
Gyógynövények
Tengeri állatok 1.
Tengeri állatok 2.
Emberek
Kaktuszok, pozsgások
Fűszernövények
Különös növények
Kisemlősök
Emberelődök
Trópusi pillangók
Ősnövények
Kabócák, bodobácsok
Havasi virágok
Hagymások, gumósok

PRISZTER–VARGA

Hagymások, gumósok

BÚVÁR ZSEBKÖNYVEK
MÓRA FERENC KÖNYVKIADÓ

ÍRTA DR. PRISZTER SZANISZLÓ
RAJZOLTA VARGA EMMA

A BORÍTÓT URAI ERIKA TERVEZTE

© PRISZTER SZANISZLÓ, 1984
© VARGA EMMA, 1984

Nem konyhakerti vetemények, hanem a kiskertek és parkok sokak szerint legpompásabb virágai vonulnak fel könyvünk lapjain. Valóságos szépségei ők a növényvilágnak, finom színeikkel, elegáns illatukkal: a liliom és rokonsága, a ciklámenek, boglárkafélék stb.

A rózsánál is korábban ismert és becsült a liliom: az ifjú krétai herceg is már liliomok között sétálgat a knósszoszi palota falfestményén: liliom az asszír királyok szimbóluma. A Biblia a mezők liliomát emlegeti, Héra görög istenasszony virága a szűz liliom. Szerelmi követségben, a japán és kínai ősi virágművészetben, címerekben találjuk (pl. a Bourbonok címervirága).

De rokonai, a nőszirmok, tulipánok, jácintok vagy sáfrányok is éppoly népszerűek az ókortól kezdve. A Meroving királylányok virága a nőszirom, a tulipán meg a török szultánoké. Maga a névadó nemzetség, a *hagyma* (Allium) sem marad alul: Wales címernövénye, sőt volt már hagymaparfüm is! A görögök jácintból és sáfrányból fonták koszorúikat – a sáfrány különben évszázadokon át a patikák legfontosabb növénye volt. Divatőrületnek, valóságos virágláznak volt szereplője a tulipán.

Könyvünk csak a télálló hagymásokkal, gumósokkal és hagymagumósokkal foglalkozik, ezért pl. nem említi a dáliákat. Így is 1000–1500 faj közül kellene választanunk, ha csakis a szabad földben – legfeljebb kis lombtakarással áttelelő fajokat számítjuk. Miután a szerző a Balkán, a Kaukázus, Közép-Ázsia tájairól a hazai meghonosításra alkalmas fajokat évtizedeken át gyűjtötte és nevelgeti budafoki kertjében, csakis az ő kertjének virágait mutatjuk be – amelyekkel nemigen találkozunk a virágkatalógusok lapjain. A grafikus eredetiben festette meg az összes virágot, nyílásuk időrendjében – ami könyvünknek is vezérfonala. A közölt méretek és virítási adatok a 15–20 éves átlagok, a szerző megfigyeléseinek alapján készültek, amelyektől az ország más tájain kisebb eltérések lehetnek. E fajok nem különösebben érzékenyek talaj, hőmérséklet vagy csapadék iránt, így csak a sajátos igényekre térünk ki.

1. Pompás hóvirág (Galanthus elwesii). Dél-ukrajnai, balkáni és kisázsiai honosságú. Nagy termetű: tőkocsánya 15–25 cm. Már november elején kihajt, február elejétől pedig virít (olykor már januárban is). Levelei szélesek, szürkészöldek, a belső lepellevelek végig zöldek.

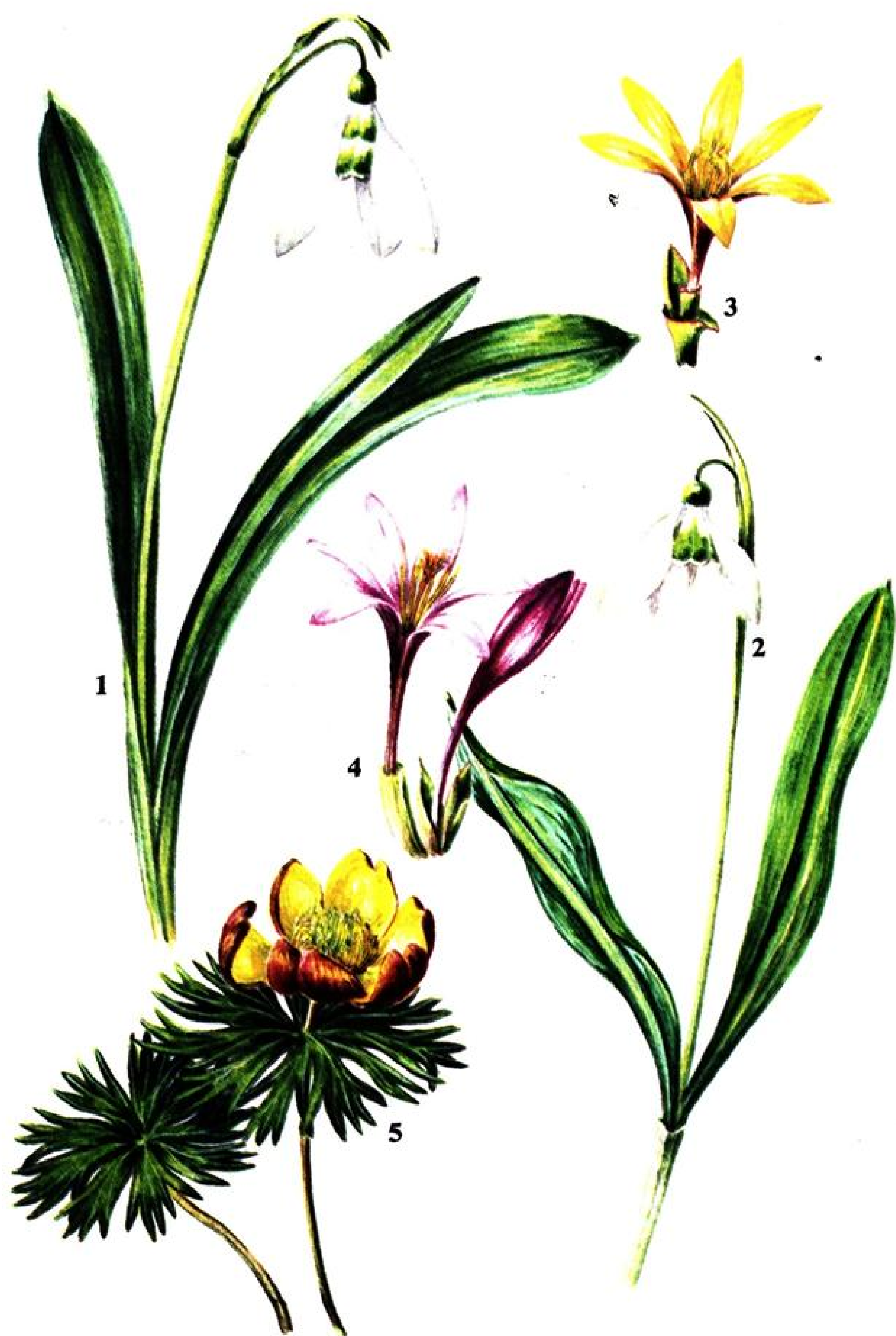
2. Redőslevelű hóvirág (Galanthus plicatus). Hazája Dél-Ukrajna és Dobrudzsa. Az előbbinél alacsonyabb (20 cm), később virít (február vége–március vége). Levelei zöldek, szélük alul visszahajtogatott. Belső lepellevelei csak a csúcsuk táján zöldfoltosak.

A *hóvirágok* a kora tavasz Európa-szerte legismertebb és legkedvesebb növényei (Görögországban egy kivételes, októberben virító fajuk is él). Az általánosan elterjedt *kikeleti hóvirág* (G. nivalis; l. Vadvirágok 1.) mellett a nemzetségnek további 15 faja ismeretes, melyek a Balkántól a Kaszpi-tengerig élnek.

3. Sárga kikerics (Colchicum luteum). A kikerics nemzetség fajai általában ősszel virítanak (l. XXVIII. tábla), de van köztük néhány tavasszal nyíló is. Ilyen az egyetlen sárga virágú fajuk is, mely Közép-Ázsia havasain, 2–3000 m magasságban él. 3–6 cm-nyi virága néha már február elején virít. Levele hosszabb, és csak később fejlődik ki. Kertekben nehezen termeszthető.

4. Csíkos kikerics (Colchicum kesselringii). Az előbbihez hasonló származású és termetű. Fehér lepelleveleit kívül sötétbíboros csík díszíti. Február végétől március végéig virít.

5. Kocsányos téltemető (Eranthis longistipitatus). Közép-Ázsia magas hegyeinek lakója. 5–8 cm magas, márciusi virítású faj. Termései nyélen ülnek. A téltemetők alacsony termetű, gumós növények a boglárkafélék (Ranunculaceae) családjából. A hazánkból is ismert *európai téltemető* (E. hyemalis; l. Dísznövények) a fentinél magasabb termetű, szélesebb levélszeletű.

1
2
3
4
5

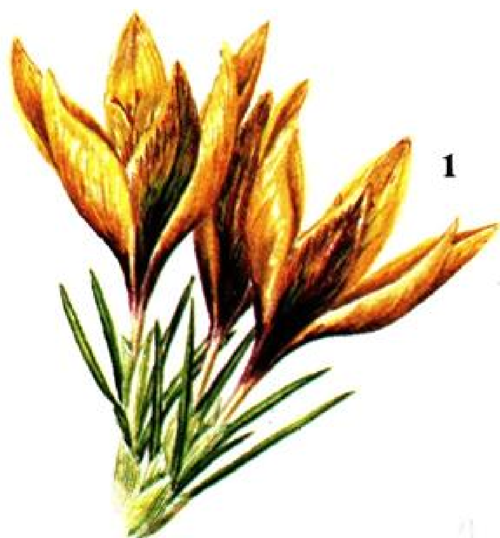
A mérsékelt égöv alatt a kertekben a tavasz kezdetét a hóvirágokon kívül elsősorban a sokféle színű, hagymagumós *sáfrányfajok* virítása jelzi. Jellegzetes mediterrán növények. A nemzetség közel száz fajából legtöbb a Földközi-tenger medencéjében és a Közel-Keleten él, csak kevés jut el Közép-Ázsiáig. Leginkább kora tavasziak, bár van köztük őszi virítású is (l. XXIX. tábla). *Kerti krókusz* (Crocus vernus) gyűjtőnévvel régóta termesztik kertjeinkben a nagy virágú hibrideket. Újabban kezdenek elterjedni az élénk színű vad fajok is, melyek hazánkban február végétől március végéig díszlenek. Nagy többségük teljesen télálló, és jól szaporodik napos, száraz helyen.

1. **Közép-ázsiai sáfrány** (Crocus korolkowii). A Tiensan és a Pamír hegylejtőin, az olvadó hó szélén találhatók kívül finom barnás vonalkázottságú, felül fénylően sárga csillagai. Nálunk ez a faj az első: február közepétől, enyhe teleken akár már január második felében virít.

2. **Kétvirágú sáfrány** (Crocus biflorus). Igen nagy elterjedésű faj: Olaszországtól kelet felé egészen Észak-Iránig honos, igen változatos színekben és termetben. Lepellevelei általában fehérek, kívülről gyakran kékek vagy bíboros-ibolyásak, lila erezettel.

3. **Sárgatorkú sáfrány** (Crocus sieberi). Mintegy 1000 m magasságban él a Balkán félsziget déli felének és Kréta szigetének napos sziklagyepjeiben. A lepelcső felső vége és a virág torka citromsárga. Jellegzetes fehér csíkú levelei már az ősz végén megjelennek. Több kerti fajtája is van.

4. **Aranybrokát-sáfrány** (Crocus angustifolius). Igen szép színhatású – különösen a virág felnyílásakor – ez a krími származású faj. 5–7 cm-es, világító élénksárga virágai kívülről vörösesbarnán erezettek, sőt a lepel kívülről néha teljesen bronzbarna.

1

2

3

4

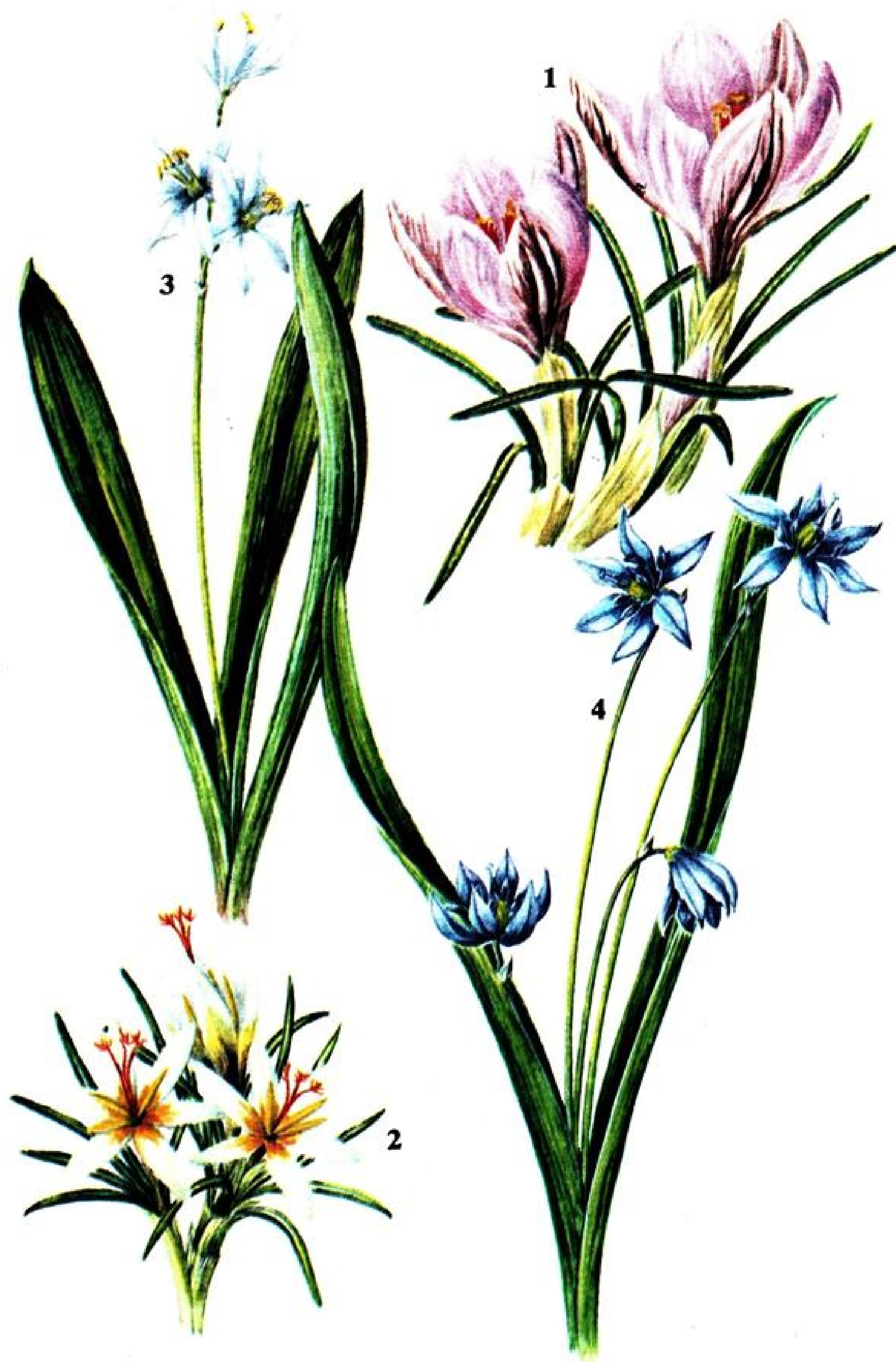
1. **Olasz sáfrány** (Crocus imperati). Eredeti hazájában, Dél-Olaszországban sokszor már újévkor is virít, nálunk február végétől. Kellemes illatú, nagy virágai talán a legszebb színösszetételűek a tavaszi sáfrányok között. Keskeny levelei már októberben megjelennek.

2. **Rojtosbibéjű sáfrány** (Crocus fleischeri). Az anatóliai fennsíkról származó, miniatűr (4–7 cm-es virágú) faj. A hófehér lepel torka sárgás, a csöve barnás. Legszebb dísze a virágból már bimbós állapotban is kikandikáló, finom rojtokra tagolt bibe.

A csillagvirágok – Diószegi magyarítása szerint a „tsilla" nemzetség – fajai négy kontinensen is honosak. Mellőzve a trópusi-szubtrópusi eredetűeket, itt csak néhány közel-keleti díszes fajukat mutatjuk be. (Hazánkban egy kora tavaszi és egy ősszel nyíló csillagvirág ismert; l. Dísznövények és Vadvirágok 2.) A nemzetség további fajait l. még a IX. és a XXVII. táblákon.

3. **Perzsa csillagvirág** (Scilla misczenkoana). A Kis-Kaukázusban és Irán északnyugati részében él, igen korán virít (március eleje–április eleje). Virágai eleinte még szinte a földön ülnek, majd a kifejlődő levelek között a fürt 25 cm-nyire is megnő.

4. **Korai csillagvirág** (Scilla mordakiae). Az eléggé megtévesztő tudományos nevet viselő „szibériai" csillagvirág (Közép- és Dél-Oroszországtól Szibériáig honos, Szibériában nem terem) régóta kedvelt dísznövény (l. Dísznövények), sötétkék (néha világosabb kék, sőt fehér) színárnyalatban. Sarjhagymákról és magról egyaránt könnyen szaporodik, sokfelé el is vadul. Árnyékos kertek szép dísze. A kezdetben csak 5 cm magas virágzat később a 15 cm-t is eléri. Kertjeinkben március közepén kezd virítani, míg az itt bemutatott grúziai rokona már jóval (mintegy 10 nappal) előbb.

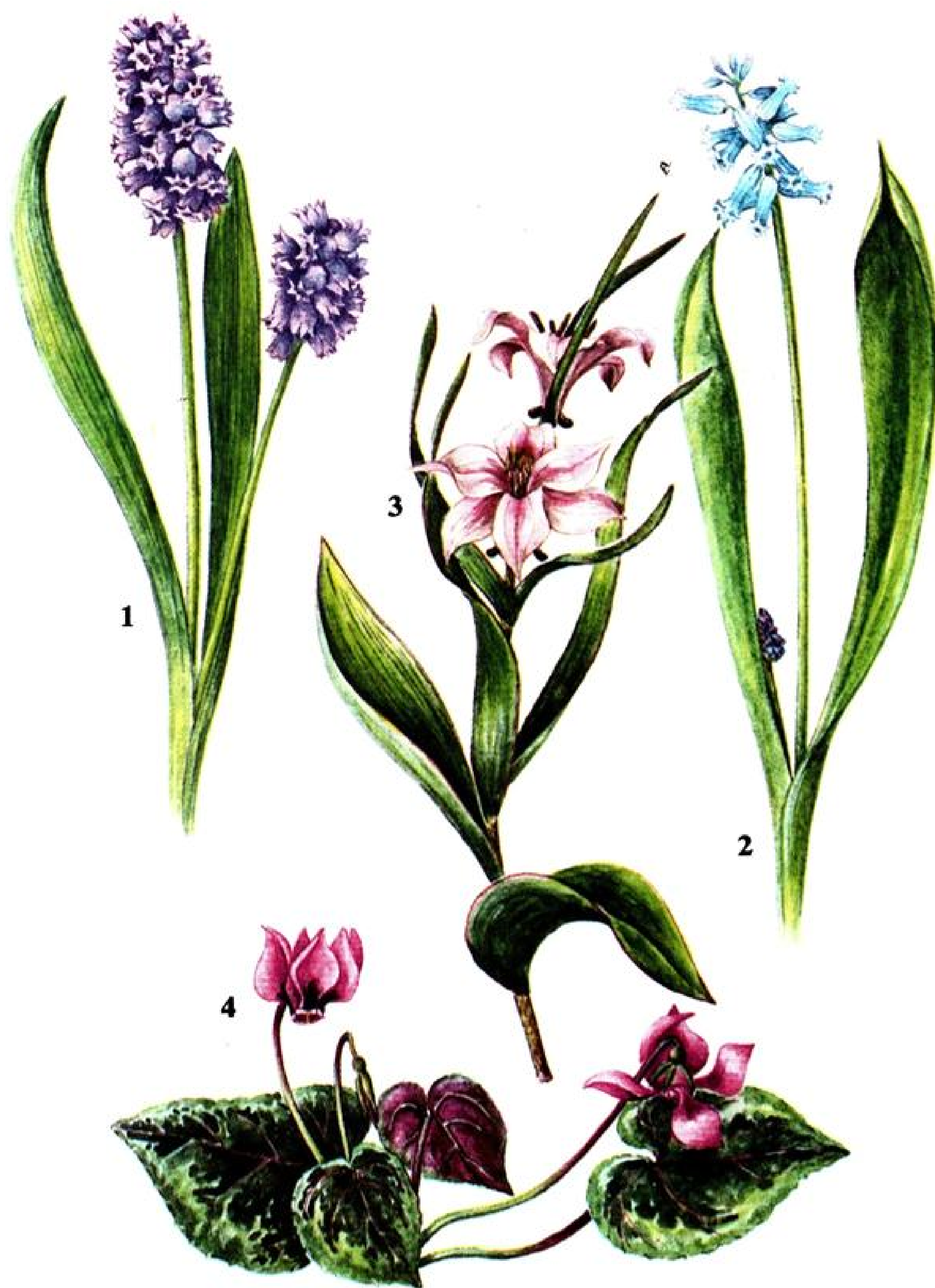

1
3
4
2

1. Kisázsiai törpejácint (Hyacinthella azurea). A Kaukázus és Kisázsia hegységeiben termő törpejácint emlékeztet a hazai *fürtös gyöngyiké*re (Muscari racemosum). Apró leplének torka azonban nem szűkül össze, hanem nyitott, majdnem harang formájú. Mintegy 10 cm magas, a tömött fürt csak 2–3 cm hosszú; márciusban virít. Az itt bemutatott változat (var. amphibolum) később nyílik, és közel kétszer akkora.

2. Halványkék törpejácint (Hyacinthella leucophaea). Délkelet-Európában honos, 8–12 cm magas, áprilisban virít. Levele viszonylag széles, felálló. Kevés virágú, lazább fürtje apró, szokatlan világoskék színű virágokból áll. Termését csak a nyár közepére érleli meg.

3. Közép-ázsiai púposliliom (Rhinopetalum stenantherum). A kockásliliomoknak (Fritillaria; l. X. tábla) közeli rokonai a púposliliomok. Közép-ázsiai, kevés fajú, magashegységi nemzetség. Alacsony (8–13 cm) termetűek, áprilisban (a termőhelyükön csak júniusban) nyílnak. Bibéjük osztatlan, nektártartójuk erősen bemélyedt, és a lepellevelek hátán zacskószerűen kidomborodik. Nem könnyen termeszthetők.

4. Kaukázusi ciklámen (Cyclamen coum ssp. caucasicum). A kankalinfélék (Primulaceae) családjába tartozik. A nyár végén és ősszel virító ciklámenfajokon kívül (l. XXVI. tábla) van néhány télen és kora tavasszal nyíló ciklámen is. Legismertebb az alacsony (6–8 cm) termetű, kis, sötétzöld, kerek levelű C. coum, mely nevét az Égei-tenger Chíosz szigetéről kapta. A rendkívül változatos faj a keleti Balkántól a Fekete-tenger mentén Szibériáig és Iránig elterjedt. Kissé savanyú talajt kíván. Hazánkban leginkább a Kaukázusból leírt alfajai télállóak. Cserépben, ablak közé helyezve karácsony vagy újév táján is gyönyörködhetünk élénk színű, kecses virágaiban.

1
2
3
4

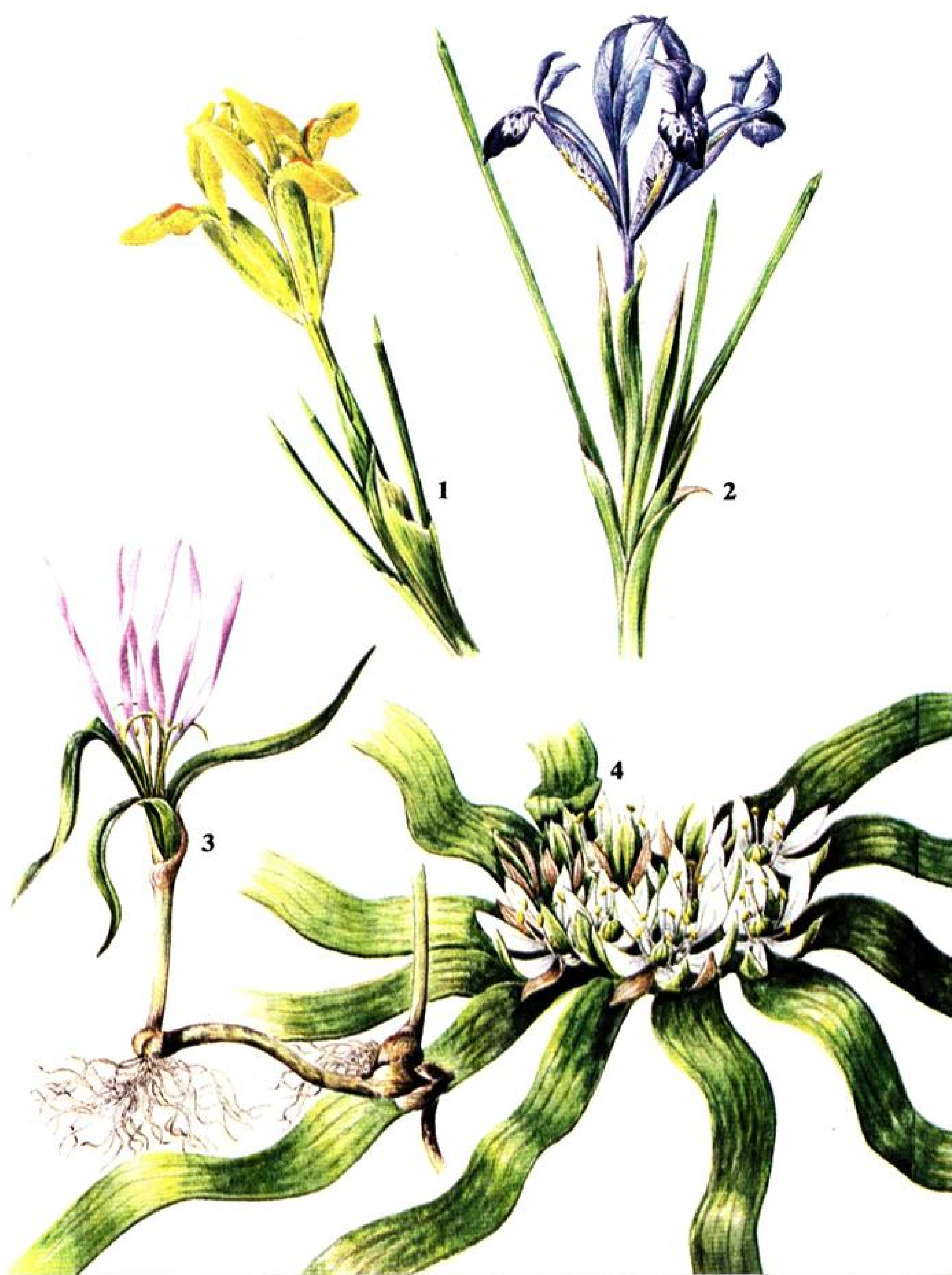
A *nőszirmok* vagy *íriszek* (Iris) rendkívül fajgazdag, változatos és különleges virágfelépítésű nemzetség. Minthogy túlnyomó többségük gyöktörzses évelő (l. Vadvirágok 1. és 2., Dísznövények), itt csak két hagymagumós fajukat ismertetjük, a XIV. táblán pedig egy vaskos-húsos gyökérágú fajt mutatunk be.

1. **Török nőszirom** (Iris danfordiae). Közép-Anatólia 2–3000 m magasságú fennsíkjáról származik. 8–12 cm-nyi zömök virága a következő fajjal együtt márciusban virít. Nem termeszthető könnyen, minthogy elvirágzás után többnyire rengeteg, virágot nem hozó apró sarjat fejleszt.

2. **Perzsa nőszirom** (Iris bakerana). Kelet-Anatóliától Iránig honos. Szépen erezett virága 10 cm magas. A régóta és sok színváltozatban termesztett, teljesen télálló *recéshagymájú írisz*nek (I. reticulata) közeli rokona, de levele nem négyszögletes, hanem 8 bordájú. Meleg, védett fekvést kíván.

3. **Tarackos törpekikerics** (Merendera sobolifera). A Balkántól keletre egészen Afganisztánig honos. Virágai mindössze 3–5 cm-esek. Márciusban virít, levelei csak később fejlődnek. Rendhagyóan szaporodik: hagymagumójából 8–15 cm hosszú tarackokat fejleszt. A Merendera a kikericcsel rokon nemzetség (l. még XXVI. tábla), de a lepellevelek nem nőttek össze csővé, ezért a virágok szétállóak, földön ülő csillagok.

4. **Széleslevelű madártej** (Ornithogalum kotschyanum). A madártej (sárma) nemzetségnek mintegy 150 dél-afrikai és eurázsiai faja ismert. Az utóbbiak közül akad néhány sziklakertbe alkalmas, földön ülő, korán virító, mint ez a Kisázsiából származó faj is. Már augusztusban leveleket, október végén pedig bimbókat fejleszt. Március végétől (ablak között akár már január elejétől) nyílik mindössze 3–6 cm-nyi virágzata.

1
2
3
4

1. **Közép-ázsiai leontice** (Leontice albertii). A sóskafafélékkel rokon Leonticaceae család tagja, de csak a virágai emlékeztetnek a sóskafáéra. A leonticék lágyszárúak, érdekes levelekkel és gumóval. Hazájuk Délkelet-Európától Közép-Ázsiáig terjed. Utóbbi helyről, a Tiensan és a Pamír–Altáj 2000 m körüli sziklagyepjeiből származik ez a faj. Ott az olvadó hó szegélyén jelennek meg kezdetben csillogó bíborvörös, bókoló hajtásai, majd élénksárga, kívül vörössel befuttatott virágai. A fürt eleinte 12, később 25 cm-es lehet. Hazai kertekben március közepétől virít.

2. **Apró nárcisz** (Narcissus asturiensis). Hazája a Pireneusi-félsziget. Mindössze 6–12 cm magas, a hóvirággal együtt, március közepétől nyílik.

3. **Marokkói nárcisz** (Narcissus watieri). Jó illatú, bájos, apró fehér virágai 1800–2000 m magasságban díszítik az Atlasz-hegység füves lejtőit. Nálunk március végétől április közepéig virít.
A *nárciszok* Európa legismertebb hagymás növényei közé tartoznak. A 40–50 (részben fagyérzékeny) faj legtöbbje a Pireneusi- és az Appennin-félszigeten, valamint Északnyugat-Afrika hegyvidékén él. Egyesek már az ókorban is kedvelt virágok voltak. Az utóbbi négy évszázad során több ezer hibridjüket állították elő. Ezek általában nagyobb termetűek (l. Dísznövények). A fenti két törpe faj védett fekvésben nálunk is kitelel.

4. **Kaliforniai kakasmandikó** (Erythronium tuolumnense cv. Pagoda). Míg Európában csak egyetlen fajt (l. Vadvirágok 2.), addig Észak-Amerika magashegységeiben tucatnál is több kakasmandikót ismerünk. Ezek azonban – hasonlóan az ottani liliomfajokhoz – meglehetősen csapadék- és talajigényesek. Hazánkban eredményesen csak a közép-kaliforniai eredetű fajnak itt bemutatott hibridje termeszthető. 30–35 cm magas virágzata áprilisban díszlik.

1
2
3
4

1–2. Kék és fehér Puskin-virág (Puschkinia scilloides). A nemzetségnek mindössze 2–3 fajáról tudunk. Ezek a Kaukázustól Libanonig, Dél-Anatóliától Iránig élnek, 2–3000 m magasságban. Nálunk március végétől április közepéig virítanak. Míg a csillagvirágok (Scilla) szabad leplűek, addig a Puskin-virágoknak lepellevelei alul tölcsérformán összenőttek, porzóikat és a bibét pedig a nektáriumok alkotta cső veszi körül. A kezdetben 10–15 cm-es fürt a virítás vége felé 25–30 cm-re is megnőhet. A halványkék középeret viselő típus mellett előfordulhat tiszta fehér virágú is (**2**). A kék leplű és sötétebb kék erű növényt (**1**) egyesek külön fajnak tartják (P. hyacinthoides).

3. Termetes hófény (Chionodoxa luciliae var. gigantea). Kis-ázsia magashegyein, az olvadó hó szegélyén tündökölnek a Chionodoxa (szó szerint: hóhírnév) nemzetség tagjai. Kréta szigetén is él ugyan két jelentéktelen fajuk, kertjeinkben azonban az anatóliai fajok váltak kedveltté. A csillagvirágoktól eltérően, itt a lepel alul kissé összenőtt, a porzószálak pedig kiszélesedtek. A Puskin-virágokkal egy időben nyílnak, de virítási idejük a fürt kevesebb virágszáma miatt rövidebb (főleg melegebb tavasz esetén). Legismertebb az élénkkék virágú Ch. luciliae. Magról is könnyen szaporodik, sőt el is vadulhat olyanformán, hogy a magjait a rajta levő ehető függelék miatt a hangyák a kertben sokfelé széthurcolják. Kedvelt a többféle színben ismert nagy termetű változat (egyesek szerint külön faj), mely 15–20 cm magas (képünkön a cv. Rosea; cv.-fajta).

4. Anatóliai hófény (Chionodoxa tmoli). Hasonlít az előbbi fajhoz, de annál alacsonyabb (8–15 cm), és később, áprilisban virít. A lepellevelek sötétebb kékek, és ez élénk ellentétben áll a virágok nagy fehér közepével.

1
2
3
4

A *gyöngyikék* a Földközi-tenger mellékén élnek, mintegy félszáz fajban. Többnyire alacsony növények, és a nyári pihenő után már az ősz folyamán leveleket hajtanak, melyek áttelelnek. Mindössze néhány faj – az ún. *üstökös gyöngyikék* (l. Vadvirágok 2.) – haladja meg a félméteres magasságot.

1. **Égkék gyöngyike** (Muscari coeruleum). A Magas-Kaukázus középső részének havasairól származik, 15–20 cm magas. Világoskék (ritkán fehér), kevés virágú fürtje a többi gyöngyikénél később, csak április közepén jelenik meg.

2. **Kétszínű gyöngyike** (Muscari pallens). Szintén a Kaukázus magashegyeiről származó, de alacsonyabb faj (10–15 cm). Eltekintve a nyári üstökös gyöngyikétől, az összes faj közül ez virít legutoljára: április végétől május végéig. Különleges tulajdonsága, hogy halványkék virágai a virítás vége felé hirtelen sötétkékké válnak, így a fürt kétféle színű lesz.

3. **Szovits-gyöngyike** (Muscari szovitsianum). Szovits Józsefnek, a magyar származású, később Odesszába költözött gyógyszerésznek és flórakutatónak a nevét őrzi – sok más, főleg hagymás növény mellett – ez a díszes kaukázusi-kisázsiai faj is. Magasabb termetű (20–30 cm), és már március végétől virít. Rokona az igen sokfelé ültetett *örmény gyöngyiké*nek (M. armeniacum).

4. **Egylevelű gyöngyike** (Muscari latifolium). Észak-Anatóliából került kerti termesztésbe. 10–20 cm-nyi fürtjét egyetlen széles, alul szárölelő levél veszi körül. Sötét indigókék virágai március végétől egy hónapig is díszlenek.

5. **Bíborlila gyöngyike** (Muscari cyaneoviolaceum). A bolgár tengerpart különleges színű növénye: tőkocsánya és leveleinek fonáka bíboros befuttatású. 10–20 cm magas, áprilisban nyílik.

1
2
3
4
5

1. Pompás keltike (Corydalis speciosa). A keltikéket régebben a mákfélék, ma inkább a füstikefélék (Fumariaceae) családjába sorolják. Általában gumós vagy gumószerű gyöktörzses növények. A hazai fajok alacsonyak, kora tavasziak (l. Vadvirágok 1., 2.). Az Altájból és Dzsungáriából származó pompás keltike termetes (30–35 cm), április elejétől virító növény. Finoman tagolt szürkészöld levelei csak a nyár vége felé húzódnak vissza.

2. Illatos nárcisz (Narcissus × odorus). Az egyetlen, nagy virágot viselő, széles levelű és teljesen meghonosodott *csupros nárcisz*nak (N. pseudonarcissus; l. Dísznövények), valamint a nálunk alig télálló, több és apró virágú, szálas levelű, igen erős illatú *jonquilla-nárcisz*nak (N. jonquilla) a hibridje. A csupros nárciszra jellemző nagy melléklepel (csupor vagy korona) e hibridnél jóval rövidebb, termetre is alacsonyabb (25–35 cm). Április elejétől egy teljes hónapig virít. Hazánkban teljesen télálló.

3. Csinos szellőrózsa (Anemone blanda). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjába tartozó szellőrózsák általában gyöktörzses (ritkábban tarackoló) évelők. A Földközi-tenger mentén és a Közel-Keleten azonban több gumós fajuk is ismert. Nagyrészt fagyérzékenyek. Legedzettebb közülük még a balkáni és kisázsiai honosságú csinos szellőrózsa., fehér vagy kék virágokkal. Kerti fajtái közül az itt bemutatott cv. Radar csak 8–15 cm magas, március végétől április végéig virít.

4. Kaukázusi csillagvirág (Scilla rosenii). A Kaukázus hatalmas hegyeiben több különleges csillagvirág él. Legszebb talán közülük az az áprilisban nyíló ritka faj, mely alacsonyabb (6–12 cm-es) termetéhez viszonyítottan nagy virágú és szinte egyedülálló szépségű. Széles lomblevelei közül kihajtó tőkocsányain élénk porcelánkék csúcsú, később gömbformát öltő lepellevelek veszik körül a sötétkék portokokat és a széles, fehér porzószálakat.

1
2
3
4

Az északi félteke mindhárom kontinensén élnek kockásliliomok. A latin Fritillaria nevet a rómaiak kockajátékánál használt pohárról kapta, bár a száznál is több ismert faj közül a többség nem viseli ezt a különleges, sakktáblaszerű rajzolatot. Van köztük pöttömnyi (a 3 cm-t alig elérő), de van méternél magasabb is, mint például a középkor óta termesztett pompás *császárkorona* (F. imperialis; l. Dísznövények).

1. **Perzsa kockásliliom** (Fritillaria persica). A Közel-Kelet országaiban él. 100–125 cm magasra is megnőhet, a következő fajjal együtt április közepétől virít. A fürt eléri a 35–50 cm-t is, 50–70 virággal. Virágai kívülről selymes fényűek, és hosszú ideig díszlenek. (A kép a török eredetű Adyaman fajtát ábrázolja.)

2. **Közép-ázsiai kockásliliom** (Fritillaria pallidiflora). A szovjet–kínai határon húzódó magashegységekből származó, alhavasi faj. Közepes termetű (20–40 cm), széles és szürkészöld levelű. Hazánkban ez a legedzettebb és magról is jól szaporítható kockásliliom.

3. **Görög kockásliliom** (Fritillaria graeca). A Balkán száraz sziklagyepjeiben élő, zöldes, alig kockás virágú fajok egyike. Alacsony növésű (20–30 cm), április végétől virít. Csúcslevelei üstököt alkotnak, 1–2 virágú. Igen szép növény, de – akárcsak a következő faj – nem könnyen termeszthető.

4. **Alpesi kockásliliom** (Fritillaria tubiformis var. moggridgei). A Tengeri-Alpok füves lejtőinek egyik legszebb hagymás növénye, mely már március végén virít. Igen alacsony termetű, de a 8–15 cm-es magasság felét-kétharmadát az egyetlen nagy virág teszi ki, mely eleinte még a földet súrolja. A széles, harang formájú, kissé pettyes lepel színe a típusnál bíborosbarna, míg a bemutatott változaté világossárga.

1
2
3
4

A *tulipánok* különleges szín- és alakváltozatosságuk miatt nemcsak kertjeinkben, hanem a népművészetben is jelentősek. Az első tulipánokat a virágkedvelő törökök hozták az 1550-es években kontinensünkre, és már néhány évtized múltán számos fajtájukat termesztették. Így például Lippay *Posoni Kert*je 1664-ben kétszáznál is több színváltozatot említ. A nyugat-európai virágnemesítés központja, Hollandia ekkor már túljutott az 1630-as években lezajlott „tulipánőrületen". A tízezernél is több tulipánfajtán kívül divatosak az élénk színű, edzett vad fajok (ún. „botanikai" tulipánok). A közel 150 faj Nyugat-Európától és Észak-Afrikától keletre él, egészen Kelet-Ázsiáig. Több elterjedési centrumuk közül legfontosabb Közép-Ázsia és Kazahsztán, majd a Fekete-tenger környéke, a Kaukázus és a Közel-Kelet.

1. **Csokros tulipán** (Tulipa bifloriformis). A nyugati Tiensan és a Pamír 2000 m körüli hegyeinek lakója. Alacsony (10–20 cm-es), elágazó tőszárán 2–5 (8) virág fejlődik. Közeli rokona a kertekben már régóta termesztett *turkesztáni tulipán*nak (T. turkestanica), de még annál is korábban, márciustól virít.

2. **Törpe tulipán** (Tulipa humilis). Kisázsia, Irak és Irán területén honos. 10–20 cm magas virága változatos színű. Igen korán, már április elejétől nyílik. A termesztésben kissé kényes.

3. **Tigrispettyes tulipán** (Tulipa greigii). Alig száz éve került az európai kertekbe ez a különleges, levelén jellegzetes mintázatot viselő, élénk színű tulipán. Az eredeti faj (képünkön) csak 25–35 cm magas, vadon ma már ritka. Annál inkább elterjedtek sokféle, nagyobb termetű hibridjei. Április végétől virít.

4. **Hullámoslevelű tulipán** (Tulipa kolpakowskiana). Szintén közép-ázsiai és áprilisban virító. 15–20 cm magas. Levelei a föld felszínén szétterülők, keskenyek, erősen hullámos élűek.

1
2
3
4

1. Ezüstlevelű tulipán (Tulipa subpraestans). Mindössze néhány évtizede annak, hogy ezt a különleges tulipánt az üzbég flóra kiemelkedő kutatója, A. I. Vvedensky a Pamír–Altáj vidékén felfedezte és leírta. Közeli rokona a már századunk eleje óta termesztésbe vett *ágas tulipán*nak (T. praestans). Mindkét faj jellemző vonása, hogy tőszáruk felül elágazik és több virágú. Az új faj 25–35 cm magas, májusban virít. Szürkészöld levelei lazán állnak és ezüstösen csillogóak. Virágai kívülről selymes-szürkés bevonatúak. Kertjeinkben ma még kevéssé ismert, de elterjesztésre érdemes faj.

2. Hosszúhegyű tulipán (Tulipa acuminata). Származása nem ismert. Valószínűleg igen régen, magvetésből keletkezhetett, szelektált fajta. 40–65 cm magas, virágai az alábbi két fajjal egy időben, április végétől május elejéig-közepéig nyílnak. Szokatlan formájú virága vázában is szépen díszlik. Védett fekvésben jól termeszthető.

3. Zöldfoltú tulipán (Tulipa iliensis). A Tiensan, Dzsungária és Kasgár vidékéről származó, kertekben kevéssé ismert törpe faj (12–20 cm). Sárga virágait kívülről a pirosló lepelleveleknek keskeny, háromszögű zöld foltja díszíti. Igen sok tulipánfajnál találhatók egyébként különböző, többnyire fekete foltok belül, a lepellevelek tövén, a magház körül. Ismét más jelenség a fajtáknál gyakran jelentkező hosszanti csíkoltság, mely vírusos eredetű.

4. Zinaida-tulipán (Tulipa zenaidae). A legtöbb tulipánfaj Közép-Ázsia hatalmas területein honos. E színpompás növényeknek volt neves kutatója és legjobb ismerője Zinaida Bocsinkova. Az ő nevét őrzi ez a pompás faj, a kirgíziai Ala-tau vidékéről. 20–30 cm magas virágai bimbós állapotban meggypirosak, szétnyílva élénksárgák, és közepükön kis koromfekete folt díszlik. A fiatal magház színe sem zöld (mint a legtöbb fajé), hanem sötétlila.

1
2
4
3

1. Krétai tulipán (Tulipa saxatilis). Kevéssé ismert, hogy a tulipánok egy része nemcsak az anyahagyma mellett létrejött sarjhagymák révén, hanem a tarackok csúcsán létrejövő új hagymákkal is szaporodik. Ilyen például a Kréta szigetéről származó, 20–25 cm magas, április végétől virító faj is. A különleges virágszín és a tarackolás mellett még azzal is rendhagyó, hogy már október első felében levelet hajt, és így telel át (bár keményebb teleken némi fagykárt is szenvedhet). Kár, hogy nagyszámú utóda közül csak kis hányad virít. Hazánkban némi takarással megfelelően átteleltethető.

2. Kétszínű tulipán (Tulipa tarda). A Tiensan északi hegyein, sziklagyepekben él. Szintén 20–25 cm magas, de már április közepétől nyílik. Szétálló, kissé hullámos élű levelei között hagymánként több (1–8) virág is fejlődhet. Ezek bimbóban zöldesek, kinyílva fénylő citromsárgák, hófehér szegéllyel.

3. Dél-francia tulipán (Tulipa didieri). Az ún. neotulipánok egyik díszes képviselője. E névvel azokat a Dél-Európa több vidékén előforduló fajokat illetik, melyek vadon ugyan még ismeretlenek, de minden valószínűség szerint 1–200 évvel ezelőtt Ázsiából behozott és kontinensünk egyes vidékein teljesen meghonosodott fajok. 30–40 cm magas, késői (májusi) virítású.

4. Alhavasi tulipán (Tulipa dubia). A nyugati Tiensan egyik törpe dísze. Csak 10 cm, csaknem ülő virágai áprilisban jelennek meg. Szülőföldjén, az 1800 m feletti kőtörmelékes lejtőkön május–júniusban virít. Levelei a föld felszínén szétterülnek, hullámos szélűek. Kívül halványpiros lepellevelei belülről élénksárgák.

A vad tulipánfajok hagymáit – ellentétben a kerti hibridekéivel – nem szükséges nyáron felszedni és ősszel újra elültetni. Ezek hosszú évekig háborítatlan helyet igényelnek kertjeinkben.

1
2
3
4

1. Ibolyás csillaghagyma (Ipheion uniflorum). A hazánkban termesztett hagymás dísznövények 80–90%-a eurázsiai mérsékelt övi eredetű, alig akad köztük néhány amerikai faj. Ez utóbbiak egyike az argentin és uruguayi származású csillaghagyma. 15–25 cm-es tőkocsányokon április közepén hozza hegyes csúcsú, csillagforma virágait. Ezek csaknem tiszta fehérek vagy halványibolyásak, vékony lila középérrel. Levelei ősszel hajtanak ki, és hó nélküli teleinken gyakran fagykárt is szenvednek. Ez azonban a virágzást nem befolyásolja.

2. Buharai nőszirom (Iris bucharica). A már említett Iris nemzetség (V. tábla) fajainak egy része – a Juno alnemzetség – húsos-vaskos gyökereket fejleszt. Ezek a közép-ázsiai fajok csodás szépségűek ugyan, de kertekben rendkívül érzékenyek a fagyra és a téli csapadékra. Nálunk mindössze 2–3 fajuk termeszthető sikerrel. Teljesen edzettnek bizonyult az 1000–2500 m közötti magasságból, száraz, meleg lejtőkről származó buharai faj. 25–45 cm magas, virágzata április közepétől kb. 3 héten át díszlik. Két sorban álló, fényes levelei hónaljából fejleszti nagy virágait.

3. Apró Romulusz-virág (Romulea bulbocodium). A mediterrán tájak gyakori növényei közé tartozik az alacsony termetű, fűforma levelű és a mondabeli Romulusz nevét viselő nemzetségnek számos faja. Bár a sáfrányoknak a rokonai, azok virágpompájától messze elmaradnak. Fellevéllel övezett apró virágaik csak egyetlen napig (sőt többnyire csupán néhány óráig) nyílnak, áprilisban.

4. Ezerlevelű boglárka (Ranunculus millefoliatus). A boglárkafélék (Ranunculaceae) családjának névadó nemzetségébe rendkívül sok egyéves és évelő faj tartozik, köztük néhány gyökérgumós is. Ilyen például ez a dél-európai törpe (15–20 cm-es) faj is, mely április végétől virít. Tőlevelei nyáron hamar elszáradnak, de augusztus vége felé már újra leveleket hajt, és ezek áttelelnek.

1
2
3
4

1. Nyárijácint (Dipcadi serotinum). Délnyugat-Európának inkább érdekes, mint feltűnő szépségű növénye. 20–35 cm magas, május végétől június végéig nyílnak a jácintra emlékeztető, de barnászöld virágai. A fürt összes virága egy oldalra hajlik, és még tart a virágzás, amikor a fürt alján már megjelennek a háromkaréjú termések. A hagymások között szokatlanul késón, csak áprilisban hajtja ki első leveleit.

2. Kék tölcsérliliom (Ixiolirion tartaricum). A mérsékelt övi Ázsia nagy területein (Egyiptomtól egészen Nyugat-Szibériáig) díszlik. Május elejétől hozza 40–60 cm magas virágzatát. A szár keskeny levelekkel borított. Két fellevél hónaljából, hosszú kocsányokon jelennek meg kecses, aránylag nagy tölcsérei, a kék és ibolyás színek különböző árnyalataiban. Igénytelen, jól szaporodó növény, vágott virágnak is alkalmas.

3. Bozontoslevelű madártej vagy sárma (Ornithogalum fimbriatum). Több olyan balkáni és kisázsiai törpe sármafaj ismert, mely termete, korán megjelenő hófehér, csillag alakú virágai és szárazságtűrése miatt sziklakertjeinkben joggal kaphat helyet. Táblánk növénye balkáni elterjedésű, és április elejétől nyílik. Virágzata szinte a földön ül (3–6 cm magas). Keskeny leveleit hosszú, szempillaszerűen elálló fehér szőrök borítják.

4. Gumós farkasalma (Aristolochia pallida). A farkasalmafélék családja (Aristolochiaceae) főleg a trópusokon elterjedt. A névadó farkasalma nemzetségből hazánkban csupán egyetlen, citromsárga virágú, mérgező gyomnövény ismert. A Dél-Európában és Kisázsiában nem ritka gumós farkasalma a hazainál alacsonyabb: 30–40 cm. A szár két oldalán álló, vese alakú levelek hónaljában április végétől június elejéig fejlődnek szokatlan színű virágai. Termése körte alakú.

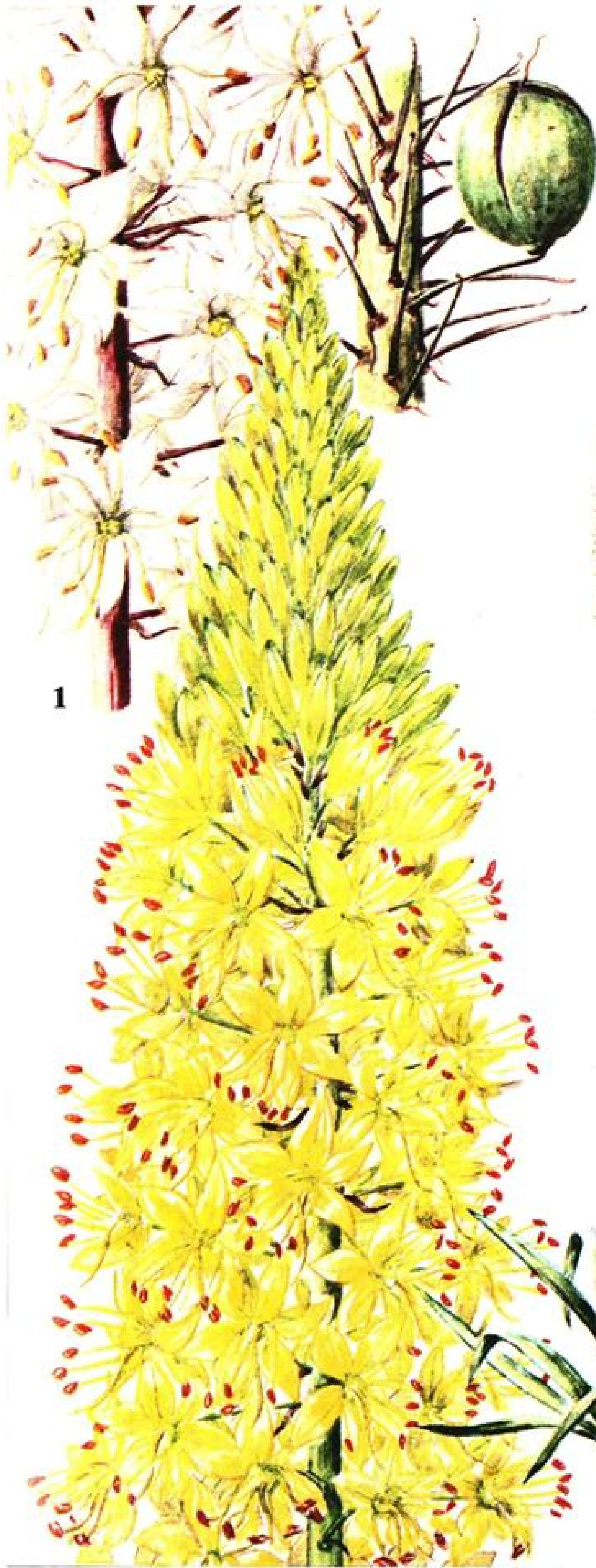

1
2
3
4

A *korbácsliliomok* a liliomfélék családjának talán a legkülönlegesebb nemzetsége. Mintegy 50 fajuk él a Krím, a Kaukázus, Törökország és Libanon térségétől kelet felé, egészen a Himalájáig és Észak-Mongóliáig. A géncentrum Közép-Ázsia. Többségük igen nagy termetű (1–3 m!), és tőlevélrózsáik átmérője is meghaladhatja a másfél métert. Fő ékességük az impozáns fürtvirágzat, mely gyakran eléri a 60–80 (kivételesen a 120) cm-t, és 300–600 virágból áll. A hatalmas méretű, szalagforma levelek és az ember magasságú virágzat kifejlődéséhez alig szükséges egy-másfél hónap: kedvező időjárás esetén nem ritka a napi 8–10 cm növekedés. Hagymájuk nincs, csak pogácsa alakú gyöktörzsük, amelyekből sugarasan szétágaznak a húsos, gumószerű gyökérágak. Kertészetileg tíz fajuk – elsősorban a tömött fürtűek – értékes.

1. **Tejfehér korbácsliliom** (Eremurus lactiflorus). A nyugati Tiensan 2–3000 m-es hegyein honos. Kb. 1 méter magas, korán (már április végétől) virít. A tőszár laza virágzatot fejleszt, közel 100 virággal. Ezekből a nyár folyamán hólyagosan felfújt, diónyi toktermés fejlődik, hártyás repítőszárnyú magvakkal.

2. **Óriás korbácsliliom** (Eremurus robustus). Az előbbi fajjal azonos származású, de jóval termetesebb: nem ritka a 2–3 m magas példány sem. Május közepétől június elejéig virít. Rózsaszín virágfürtje egyedülálló látvány. Illatos virágai jól mézelnek. Cseresznye alakú és nagyságú toktermései vannak.

3. **Keskenylevelű korbácsliliom** (Eremurus stenophyllus). Az előbbi fajoknál jóval keskenyebb levelű és tömöttebb virágzatú. Mintegy 1–1,5 m magas, sokvirágú fürtje júniusban virít; rajta az ezer virág sem ritka! Leple citrom- vagy narancssárga, de számos más színű hibridje is ismeretes. Termései borsószemre hasonlítanak.

1

2

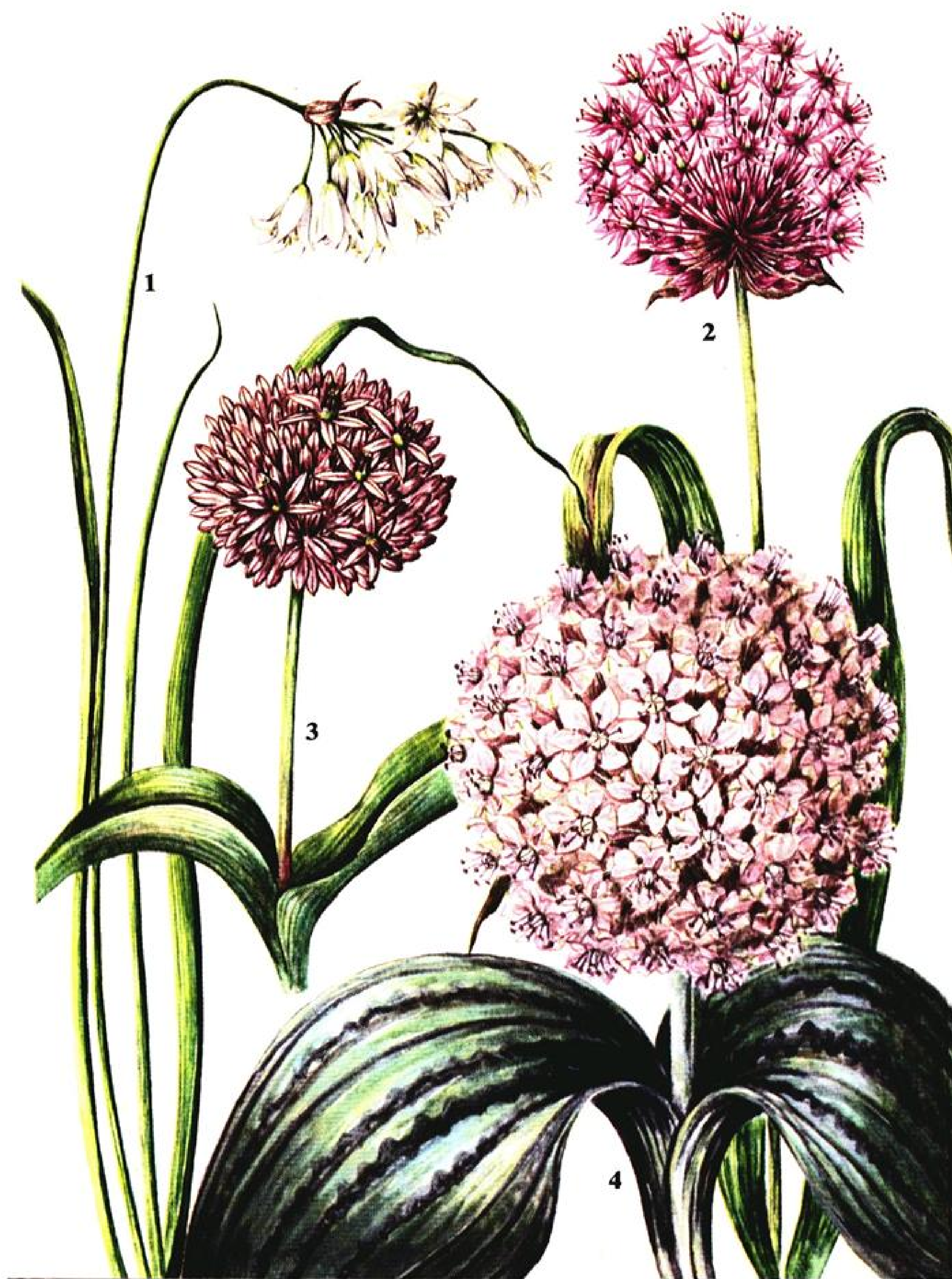
A *hagyma* (Allium) nemzetség az összes hagymás növény közül kitűnik rendkívüli változatosságával: közel félezer fajuk ismeretes. (Érdemes megemlíteni, hogy "hagyma" szavunk egyrészt az Allium nemzetség fajait, másrészt ezt a jellegzetes föld alatti, raktározó szervet is jelenti, nem is szólva arról, hogy a közismert *vöröshagymát* röviden szintén csak hagymának hívjuk.) Az Allium-fajok Dél-Amerika és Ausztrália kivételével a földön mindenütt elterjedtek, a síkságtól a havasok világáig. Elsősorban Ázsia mérsékelt övi területei gazdagok hagymafajokban (egyedül Közép-Ázsiában közel 200 faj él). Kertészetileg mindössze 30–40 olyan fajuk van, amely alakja vagy színe miatt dísznövényként értékes. Ezek egy részét mutatjuk be (XVII–XVIII. és XXI–XXIII. táblák).

1. **Szíriai hagyma** (Allium zebdanense). 25–30 cm magas, igen korán (már április végén) virít, és elsőként húzódik vissza a föld alá. Kellemes illatú virágai kecsesen bókoló ernyőben fejlődnek.

2. **Fetiszov-hagyma** (Allium fetissovii). Közép-ázsiai származású, 70–80 cm magas növény. Virítása kezdetén (májusban) a korán kihajtott levelei már száradni kezdenek.

3. **Örmény hagyma** (Allium akaka). Hazája a Kis-Kaukázus, Kelet-Anatólia, Irak és Irán északi része. 1600–3000 m közötti magasságban élő törpe faj (10–15 cm). Két rövid levele között májusban rózsaszínű virággömböt fejleszt. Közeli rokona a kertekben már régebben ismert, nagyobb termetű, 3–4 levelű és arasznyi virágzatú *kéknyelvű hagyma* (A. karataviense) Közép-Ázsiából.

4. **Csodálatos hagyma** (Allium mirum). Iránban csak nemrég fedezték fel ezt a pompás növényt. 6–8 cm átmérőjű gömbvirágzata május végétől díszít. Kékeszöld leveleinek bemélyedő erezete és a hullámos felületű levéllemez egyedülálló jelenség.

1
2
3
4

1. Acélkék hagyma (Allium coeruleum). Hazája Asztrahán környékének sós mocsarai, valamint Közép-Ázsia füves pusztái (Kazahsztán, Délnyugat-Szibéria, a Pamír, a Tiensan) és Kína északnyugati része. 50–80 cm magas, júniusban nyílik. Szárán kevés levél fejlődik, ezek virításkor már elszáradtak. Diónyi virágzata hagyma létére élénk acélkék színben ragyog!

2. Kékes hagyma (Allium caesium). Nyugat-Szibéria, Közép-Ázsia és Kína északnyugati részéről származik. 30–60 cm, szintén júniusban virít. Tömött virágzata különleges, szürkéskék színű, míg gömbjéből bíborszínű porzók apró szálai meredeznek.

3. Aranysárga hagyma (Allium moly). Vadon Spanyolország keleti és Franciaország északnyugati részein él, árnyas sziklákon. 20–35 cm-nyire nő, az előbbieknél korábban (május végétől június közepéig) virít. Ennél a fajnál előfordul, az Allium nemzetségben nem ritka jelenség, hogy a virágzatban a legtöbb vagy akár az összes virág helyett apró sarjhagymák fejlődnek. (Jól ismert ez az „elevenszülés" például a *fokhagymá*nál.) A díszhagymák közt az ilyen változat értéktelen, sőt gyomosít.

4. Sziklai hagyma (Allium oreophilum). Közép-Ázsiában az előbbi fajt ez a bíborszínű virágú helyettesíti. Előfordul még Kelet-Anatóliában, a Kaukázusban és Északnyugat-Kínában is. Őshazájában 3000–3800 m magasságban, június végén, július elején virít, nálunk egy hónappal korábban. (Szürke hagymáját l. a címlapon.)

5. Virginiai hagyma (Allium cernuum var. alleghaniense). Észak-Amerika keleti felében él vadon a bókoló virágzatú A. cernuum. A kertekben ennek inkább a színesebb és nagyobb virágú változatát kedvelik. 40–50 cm magas, június közepétől egy hónapon át virágzik.

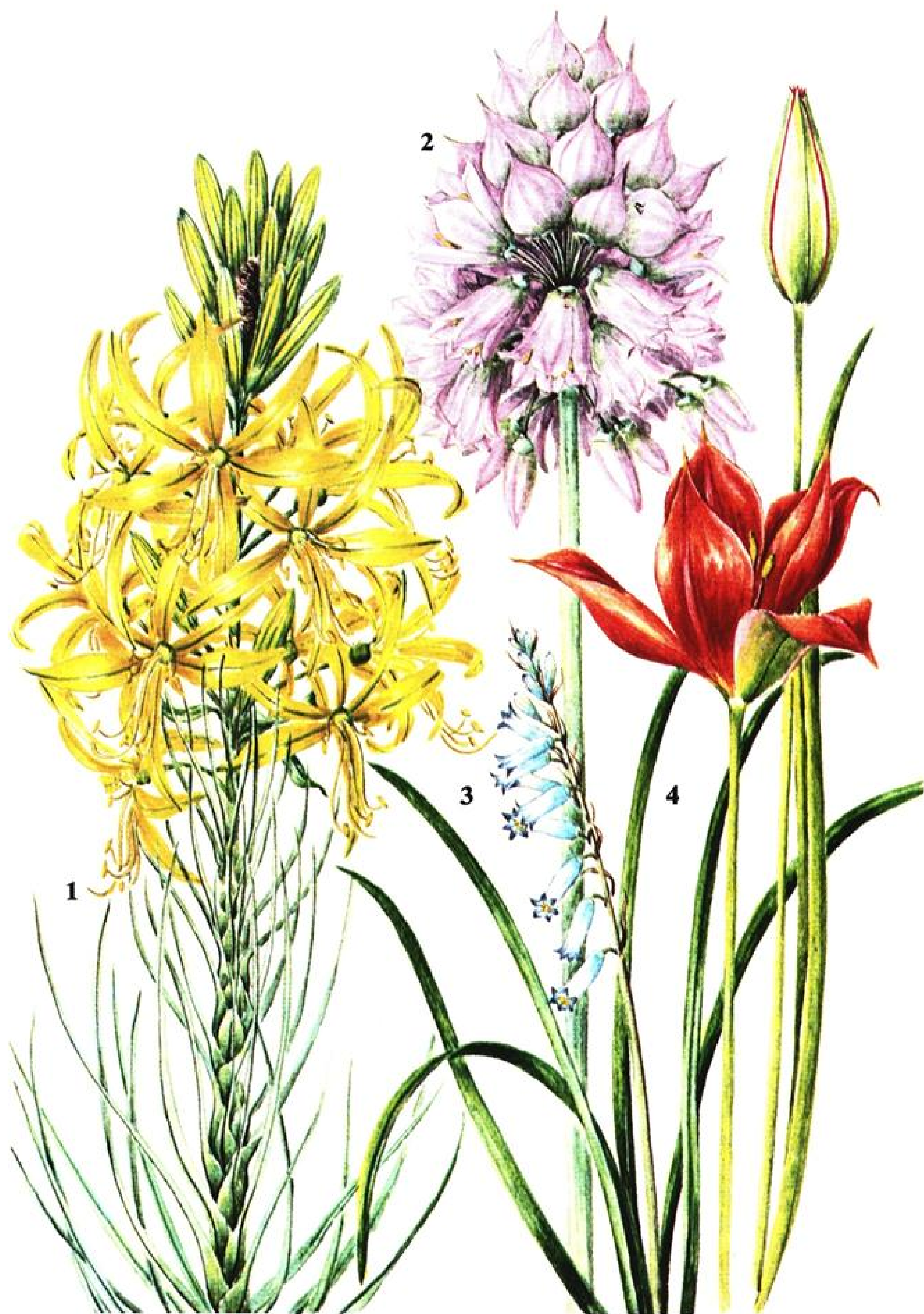

1
2
3
4
5

1. **Sárga virágoszlop** (Asphodeline lutea). A Földközi-tenger mentén élő jellegzetes faj. Húsos gyökérágaiból 80–120 cm magas tőszárat fejleszt, május elejétől június elejéig virít. Tömeges virágzása – az azúrkék tenger előtti aranysárga mezők – festő ecsetjére kívánkozó szépségű. Igénytelensége miatt már régóta kedvelt kerti dísznövény is. Keskeny, finom levelei és fénylő, gömbös termései szintén növelik értékét. Már a nyár derekán új leveleket hajt, úgyhogy – ellentétben a legtöbb hagymás növénnyel – szinte nincs is pihenési időszaka.

2. **Rózsaszínű nektárhagyma** (Nectaroscordum tripedale). A nektárhagymák az Allium nemzetségtől 3–5 erű, széles lepelleveleikkel és a virágzati hajtást eleinte teljesen körülvevő buroklevelükkel különböznek. Mindössze 2–3, más-más színű fajuk ismert; ezek némelyek szerint egyazon faj színváltozatai. Dél-Európától a Kaukázusig találhatók. A bemutatott rózsaszínű faj a Kis-Kaukázusban él. 110–130 cm-nyi tőszárán (latin fajneve háromlábnyit jelent) május közepétől virít. Nemcsak különleges virágai díszítőek, hanem termései is, melyeket száraz csokrokhoz lehet kötni.

3. **Ametisztjácint** (Brimeura amethystina). Rokona az ókor óta kedvelt *kerti jácint*nak (l. Dísznövények), de attól alacsonyabb termetével (15–25 cm), kisebb virágaival és későbbi virításával (május közepe-vége) eltér. Hazája a Pireneusok és Jugoszlávia északnyugati hegyei. Védett fekvésű helyre ültessük!

4. **Késői tulipán** (Tulipa sprengeri). A tavaszelőn és tavasszal nyíló sokféle tulipántól erősen elüt ez az észak-anatóliai, 35–45 cm magasságú és meglepően késői virításával feltűnő faj. Keskeny levelek övezik a zöldes bimbókat akkor, midőn (május közepén-végén) az összes többi faj már elvirított. Világító skarlátvörös lepelleveleinek belsejében semmiféle folt nincs.

2
3
4
1

1. Vetési kardvirág (Gladiolus italicus). Észak-Afrikában, a Pireneusi-félszigettől kelet felé, a Kaukázuson át egészen Türkméniáig honos. 50–80 cm magas virágzata május végén, júniusban díszlik. Eredeti hazájában többnyire a kukorica- vagy búzavetések tömegesen megjelenő gyomnövénye. Részarányos szimmetriájú virágaiban főleg a három alsó lepellevél szép rajzolatú.

2. Örmény kardvirág (Gladiolus atroviolaceus). Füves helyeken, utak szélén, vetésekben ez a faj is félig-meddig gyomnövényként él Kelet-Anatólia, Örményország, Irak, Irán és Türkménia területén. Az előbbinél alacsonyabb (40–50 cm), és valamivel korábban (május közepétől) virít. Egészen szokatlan színű virágai miatt érdemes termeszteni.

A kardvirágok elsődlegesen nem mediterrán, hanem közép- és dél-afrikai elterjedésűek. Főleg az utóbbi fajok voltak szülői a termetes, nagy és sokféle színben pompázó, mindenütt kedvelt hibrideknek. Ezek a *kerti gladióluszok* (l. Dísznövények) azonban hazánkban nem télállóak.

3. Gyászoló prérigyertya (Camassia leichtlinii var. atroviolacea). 50–70 cm magas, májusban virító, kaliforniai faj. A sárgásfehér virágú típusnál sokkal szebb az itt ábrázolt változat.

4. Tömött prérigyertya (Camassia cusickii). Oregonból származik. Az előbbivel együtt virít, de annál jóval magasabb: 80–100 (130) cm. Világoskék fürtje tömöttebb.

A prérigyertyák az észak-amerikai füves puszták különleges növényei. Termetükkel a közép-ázsiai korbácsliliomokra emlékeztetnek, de azoknál alacsonyabbak. Nagy hagymájuk, hosszú murvaleveleik és 5–7 erű lepelleveleik vannak.

3
2
1
4

A XVII. táblán részben már jellemzett Allium nemzetség alaktanilag meglepő változatosságot mutat fel. A különbségek nemcsak a nagyságban (a néhány cm-nyi törpétől a másfél métert is meghaladó óriásig; l. XXIII. tábla), hanem a növény szinte minden szervében megmutatkoznak. Többféle a hagymák alakja, színe, nagysága, sőt szaporodásmódja is. Egyes fajok hagymái nem különállóak, hanem tövükön gyöktörzshez nőttek (gyepalkotó fajok). Leveleik olykor a száron, többnyire azonban csak a tő körül helyezkednek el, a hajszálvékonytól az ovális alakúig. Igen változatos felépítésű a két buroklevél, mely a fiatal virágzatot borítja. A virágzat lehet tömött vagy laza, gömb- vagy félgömbszerű, átmérője olykor csak néhány cm, gyakrabban 5–8, néha pedig még a 30 cm-t is túlhaladhatja.

1. **Rózsásgömbű hagyma** (Allium schoenoprasoides). Emlékeztet a mindenfelé termesztett *metélő hagymára* (A. schoenoprasum; l. Kultúrnövények 1.). Hazája Közép-Ázsia. 50–70 cm magas, már május közepétől virít. Virágzata világító rózsaszínű.

2. **Sarlóslevelű hagyma** (Allium polyphyllum). Szintén középázsiai honosságú. Gyepes tövű, magas termetű (80–100 cm). Virágai június elejétől nyílnak. Porzói hosszan kiállóak. Kékesderes, eléggé széles levelei szokatlanul görbültek, alul hüvelyszerűen veszik körül a szárat.

3. **Mongol hagyma** (Allium nutans). Kirgíziától az Altájon át egészen Szibériáig mindenütt megtalálható. 50–70 cm magas, gyepes faj. Igen soká (június közepétől augusztus végéig) virít. Szára kétélű, bimbós virágzata bókoló, levelei csavarodottak.

4. **Winkler-hagyma** (Allium winklerianum). Közép-ázsiai származású, 60–90 cm magas, májusban nyílik. Ma még alig termesztett faj, holott virága a legélénkebb, világítóan bíboros színű.

1
3
4
2

1. Farrer-hagyma (Allium cyathophorum var. farreri). A Kínából származó kevés számú hagymafaj egyike. 25–35 cm magas, júniustól virít. Későn kihajtó, gyepes növény. Tőszára kétélű, a bókoló virágzatot ezüstszürke buroklevél veszi körül.

2. Ledebour-hagyma (Allium ledebourianum). Nyugat-Szibériától és Mongóliától egészen az Amur mentéig található. Feltűnően hamvas, keskeny csöves levelei és virágzata a metélő hagymára emlékeztet, de annál jóval nagyobb (40–70 cm). Júniusban nyílik. A múlt század első felében alkotó, neves észt botanikus tiszteletére nevezték el, aki egyben a legelső, négykötetes orosz flóra szerzője is volt.

3. Mandulaillatú hagyma (Allium ramosum). Kelet-Ázsia hűvösebb klímájú területeiről származik (Szibéria, Mongólia, Himalája, Észak-Kína). Keskeny, csavarodott levelei, 60–75 cm-es tőszáron fejlődő, június-júliusban nyíló, kellemes illatú virágai vannak. A fiatal virágzatot eleinte nagy buroklevél borítja. Fehér lepelleveleinek középere rózsaszínes. A hozzá igen közel álló másik faj (A. tuberosum) kelet-ázsiai, és két hónappal később, csaknem a fagyokig virágzik.

4. Ibolyás hagyma (Allium pulchellum). Szinte csak a virág színében különbözik a hazánkban elterjedt *sárga hagymá*tól. (A. flavum; l. Vadvirágok 1.). A Balkántól a Kaukázusig, valamint Dél-Ukrajnában él. 35–50 cm magas, és az előbbi fajoknál később virít (július eleje – augusztus közepe). Igen vékony – virításkor már elszáradt – levelein és nagyon laza ernyőjén kívül jellegzetes a két egyenlőtlenül hosszú buroklevele, mely a virágzat kifejlődésekor bajusszerűen szétáll.

Az e táblán ábrázolt hagymafajok és a liliomok képviselik a hagymásokat a nyár derekán is kertünkben.

1
2
3
4

A liliomfélék családjában néhány olyan, májusban virító dísznövény is előfordul, amely nagy termete miatt az egyszikűek között ritka kivételnek számít. Ilyen „gárdisták" a száz év óta ismertté vált *óriáshagymák*, melyek 6 faja kivétel nélkül Közép-Ázsia lakója. Ugyanitt élnek a már említett magas korbácsliliomok is, míg a csaknem 4 m-re megnövő *óriásliliom* (Cardiocrinum giganteum) már nem a közép-ázsiai napsütötte szárazgyepeknek, hanem a himalájai nyirkos, hűvösebb erdőknek a lakója.

1. **Ezervirágú hagyma** (Allium giganteum). Irán, Afganisztán és Közép-Ázsia magashegységeiben honos. Többi rokonától a későbbi (júniusi) virágzása, főleg pedig a rendkívül tömött, élénk színű, teniszlabda nagyságú virágzata különbözteti meg. Széles, szalagforma, kékeszöld tőlevelei közül 130 cm-es tőszára emelkedik ki, és ez csúcsán ezernél is több apró virágot visel.

2. **Rosenbach-hagyma** (Allium rosenbachianum). Hazája a Pamír hegység. Csak 2–3 tőlevele van, szára barázdált, 50–70 cm magas. Lazább virágzata száraz csokrokba jól felhasználható.

3. **Termetes hagyma** (Allium stipitatum). Azonos származású az előbbivel, de igen magas termetű (100–140 cm). Hagymája nagy, élénksárga (l. a címlapon). 4–6, szalag alakú levele van, melyek fonákja szőrös. Lepellevelei a típusnál rózsás-ibolyásak, az itt ábrázolt változatnál (var. album) fehérek, zöld középérrel.

4. **Léggömbhagyma** (Allium christophii). Észak-Irán és Dél-Türkménia hegyein él ez a nem túl magas (40–70 cm) faj. Leveleit alul sűrűn fehéres szőrök borítják. Legszebb dísze a 25–30 cm átmérőjű virágzata. Hosszú kocsányok csúcsán fémesen csillogó, keskeny, hegyes lepellevelek ülnek, melyek az elvirítás után megkeményednek, és csillagszerűen szétállva veszik körül a gömbölyű tokterméseket. Ilyen formában bizarr szépségű, tartós vázadísz.

1
2
3
4

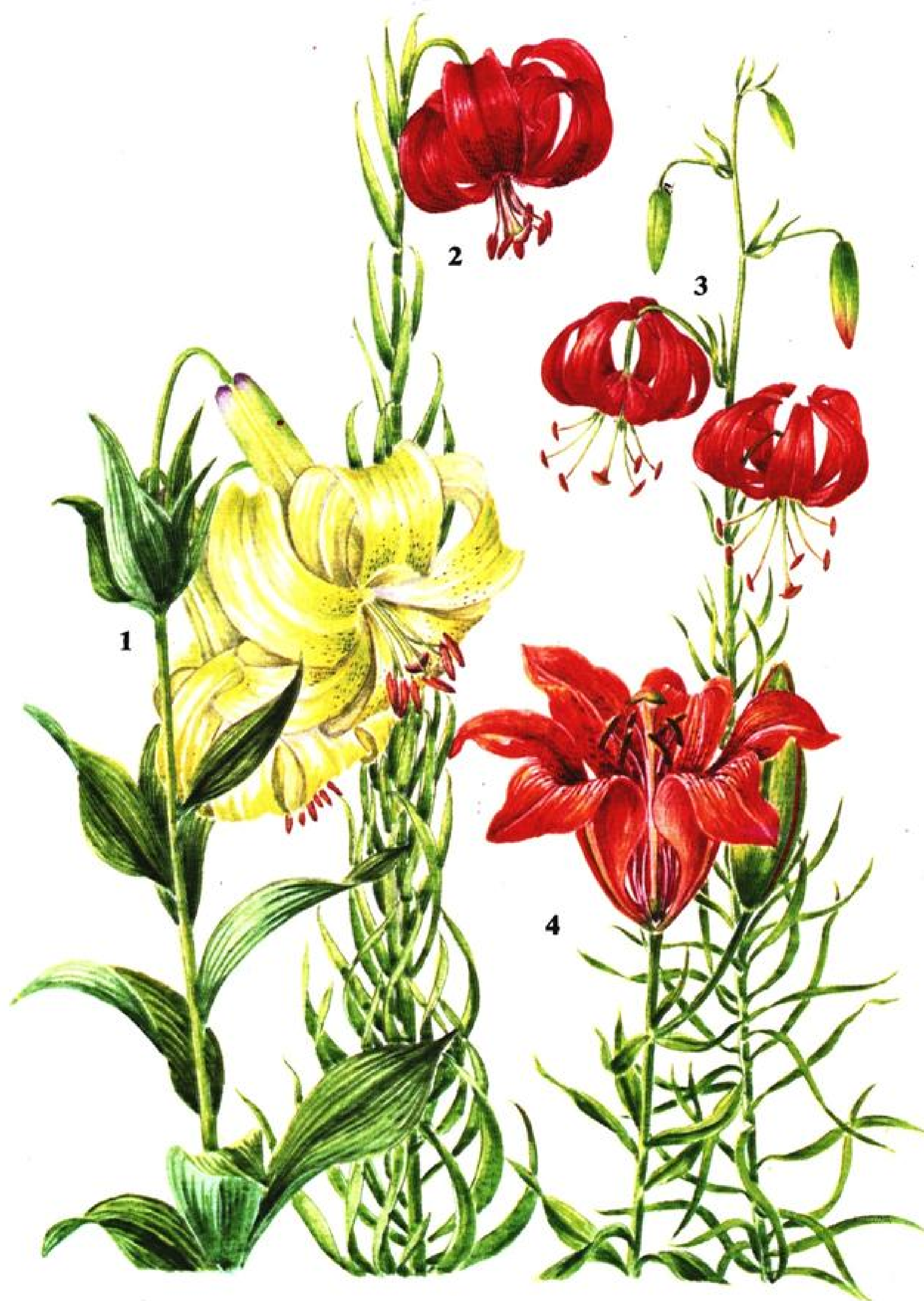
A *liliomok* a virágkultusznak az ókortól napjainkig közismert és közkedvelt szereplői. Helyet kaptak a mitológiában, a népdalban, a képző- és iparművészetben egyaránt. Ma kb. 90 fajuk ismert Eurázsiában és Észak-Amerikában. (Listáikat külön „liliomtársaságok" tartják nyilván). Sok hibrid, főleg pedig egyes ősi fajok – elsősorban mészkerülésük, valamint vízigényük miatt – nálunk kevés sikerrel termeszthetők. (Néhány edzett fajukat l. Dísznövények.)

1. **Kesselring-liliom** (Lilium kesselringianum). A Kis-Kaukázus 1500 m körüli hegyein él. Közeli rokona a jóval elterjedtebb *falkás liliom*nak (L. monadelphum). Mindkettő aránylag alacsony (50–70 cm), nem könnyen termeszthető. A szalmasárga virágok (rajtuk apró fekete pöttyökkel) igen korán nyílnak (május eleje–június eleje).

2. **Görög liliom** (Lilium chalcedonicum). A Peloponnészosz és Dél-Albánia napos hegyoldalain, meszes talajon él. 60–80 cm magas, virítási ideje június vége–július közepe. Virágformája hasonlít a közismert *turbánliliom*hoz (L. martagon), de kisebb és élénk mandarinpiros, alig pettyezett. Levelei szálasak.

3. **Kecses liliom** (Lilium pumilum). Termetére, levelére és virágaira nézve egyaránt filigrán faj, mely Kelet-Ázsiában igen nagy területeken él vadon. 40–60 cm-es szára csúcsán júniusban fejlődnek bókoló, fénylő piros, illatos virágai.

4. **Sáfrányszínű liliom** (Lilium bulbiferum var. croceum). A Közép- és Dél-Európa hegyei közt vadon élő *tűzliliom*nak (L. bulbiferum) változata: annál alacsonyabb (30–60 cm), és nem fejleszt levélhónalji fiókhagymákat. Júniusban nyíló, nagy, tölcsérszerű, felálló virágainak torka sötét pöttyös. Hazai kertjeinkben igen elterjedt, edzett növény.

1
2
3
4

A *japánliliomok* távol-keletiek. A latin nemzetségnév méltó a szép tengeri nimfa, Lükórisz nevéhez. Hazánkban sajnos alig ismertek, pedig a virágszegény nyár végén és ősszel pompázó virágaik miatt több figyelmet érdemelnének. Közeli rokonai a dél-afrikai *amarillisz*nek (Hippeastrum hybridum). Ez nálunk nem télálló, sőt a japánliliomok közül is csak néhány telel jól át hazánkban. A nagy hagymából augusztus–szeptemberben hajt ki (mindössze 8–10 nap alatt) a levelek nélküli virágzat. Elvirítás után a növény a föld alá húzódik vissza. Hosszú, szalag formájú levelei március elején jelennek meg, majd a nyár közepére elszáradnak, és ekkor következik a pihenési időszak.

1. **Illatos japánliliom** (Lycoris squamigera). Kínában – ahol temetőkben is régóta kedvelt dísznövény – és Japánban honos, mintegy száz éve került Nyugat-Európába. Teljesen télálló, sarjhagymákkal jól szaporodó, magas termetű faj (65–80 cm). Virágait július végétől augusztus közepéig hozza. Ernyőjét 5–8 nagy, oldalra álló virág alkotja. Bíboros bimbójából világos rózsaszínű, tölcsérforma, illatos virág fejlődik, melyből ívesen hajlanak ki az élénkbíboros bibe és a porzószálak. Tavasszal fejlődő levelei nagyok: 4 cm szélesek és 50–70 cm hosszúak.

2. **KéküIő japánliliom** (Lycoris sprengeri). Japán eredetű, alacsonyabb (35–40 cm), csak szeptemberben virít. Barnás-bíboros tőszárán a szétfeslő két buroklevélből eleinte a vérvörös bimbó kandikál ki, majd szétnyílnak a bíbor és sötétkék árnyalatokban pompázó virágtölcsérek. Levelei kékeszöldek, keskenyek.

3. **Hullámos japánliliom** (Lycoris incarnata). Kínában él. Kb. fél méterre nő, augusztus végétől szeptember közepéig virít. Ernyője 5–6 hússzínű virágot visel. A lepellevelek feltűnően hullámos élűek. Az előző fajjal együtt meleg, védett fekvést kíván.

1
2
3

1. Görög ciklámen (Cyclamen graecum). Görögország, Kréta, Ródosz és Ciprus területén díszlik. Szeptember elején jelennek meg 12–15 cm-es kocsányú virágai, majd később fejleszti a selymes felszínű, igen szép mintázatú, aprón fogazott szélű sok levelét. Fagymentes helyen kell átteleltetni.

2. Kisázsiai ciklámen (Cyclamen cilicium). Az Antalyai-öböl környékének 700–2000 m magas hegyeiből származik. Illatos virágai szeptember végétől két hónapon át nyílnak. Levelei aprók, alig foltosak. Mészmentes talajt, a fagy ellen védelmet kíván.

3. Borostyánlevelű ciklámen (Cyclamen hederaefolium). Hasonlít a hazánkban is élő *európai ciklámen*hez (C. purpurascens; l. Vadvirágok 2.), de virágai nem illatosak, díszes levelei pedig csaknem egy hónappal később fejlődnek. Érdemes termeszteni, mert mind a hideget és a nyári szárazságot, mind pedig meszes talajainkat jól elviseli.

A *ciklámenek* a kankalinfélék családjába tartozó, jellegzetes levelű és virágú, gumós növények. Nyugat-Európától és Észak-Afrikától a Közel-Keletig mintegy 15 fajuk ismert. Közülük néhány tavasszal (l. IV. tábla), többségük pedig nyár végétől nyílik, míg a *szobai ciklámen* (C. persicum hibridek) télen.

4. Spanyol törpekikerics (Merendera pyrenaica). A nemzetség tavasszal nyíló fajain kívül (l. V. tábla) jól szaporodik nálunk a Pireneusi-félszigetnek ez az ősszel virító képviselője is. Apró, 3–6 cm-es, élénk színű csillagai után október elején jelennek meg az áttelelő sötétzöld levelek.

5. Őszi tőzike (Leucojum autumnale). Tavasszal virító rokonai mellett az egyik őszi nyugat-európai faj meleg, védett fekvésben nálunk is télálló. 12–20 cm magas, augusztus végétől egészen október közepéig virít. Szálas levelei csak később jelennek meg.

1
4
3
2
5

1. **Japán csillagvirág** (Scilla scilloides). A csillagvirágok zöme tavasszal és nyáron virít (l. III. és VII. tábla). Az ősszel nyílók közül kitűnik különleges színével ez a 20–30 cm magas, keletázsiai faj. Nyári pihenője befejeztével már augusztus elejétől megjelennek tömött fürtjei, és nemsokára levelei is. Hazánkban télálló, annak ellenére, hogy őszi leveleit már egy gyönge fagy is elpusztítja. Tavasszal viszont újra leveleket fejleszt.

2. **Ibolyás madársóska** (Oxalis violacea). A madársóskafélék (Oxalidaceae) névadó nemzetsége rendkívül fajgazdag. Kb. 850 fajuk ismert, és ezek főleg Afrikában és Amerikában élnek. Akad köztük több gumós is, de ezek nálunk kevéssé télállóak. Az egyik ilyen kivételesen meghonosítható gumós faj (15 év tapasztalata alapján) ez az Észak-Amerikából származó növény. 6–10 cm-es halványlila virágai június közepétől a fagyok beálltáig nyílnak.

3. **Lenvirágú madársóska** (Oxalis depressa). Dél-afrikai tengerparti növény. Virága szebb és nagyobb az előbbinél. A szirmok szélei – akárcsak egyes lenfajoknál – fedik egymást. Télire ajánlatos némileg takarni.

4. **Őszi vetővirág** (Sternbergia lutea). Hazája a Földközi-tenger melléke, egészen Iránig és a Pamírig. A nemzetségnek kevés faja van, egyikük hazánkban is él (l. Vadvirágok 2.). A bemutatott faj keskeny, sötétzöld leveleivel augusztus közepén hajt ki, majd 2–3 hét múlva megjelennek a 20 cm magas, élénk színű virágok is. A virágpompa október végéig is eltart. Mészkedvelő, edzett növény, termései és levelei jól áttelelnek.

5. **Nagyvirágú vetővirág** (Sternbergia clusiana). Igen nagy (a 8–10 cm-es átmérőt is elérő) virágai szeptember elejétől díszlenek, míg a levelek csak az év vége felé bújnak ki. Az előbbinél kényesebb.

1
2
3
4
5

Az *őszi kikerics* (Colchicum autumnale). Virítása Európában visszavonhatatlanul az ősz beköszöntét jelzi, bár kivételesen van néhány kora tavaszi faj is (l. I. tábla,) vagy a *magyar kikerics* (C. hungaricum; l. Vadvirágok 2.). A 60–70 ismert kikericsfaj kevés kivétellel a Földközi- és a Fekete-tenger mellékén él, csak néhány jut el Iránig és Közép-Ázsiáig. A Görög- és Törökországból, továbbá a Kaukázusból származóak között sok pompás dísznövény akad.

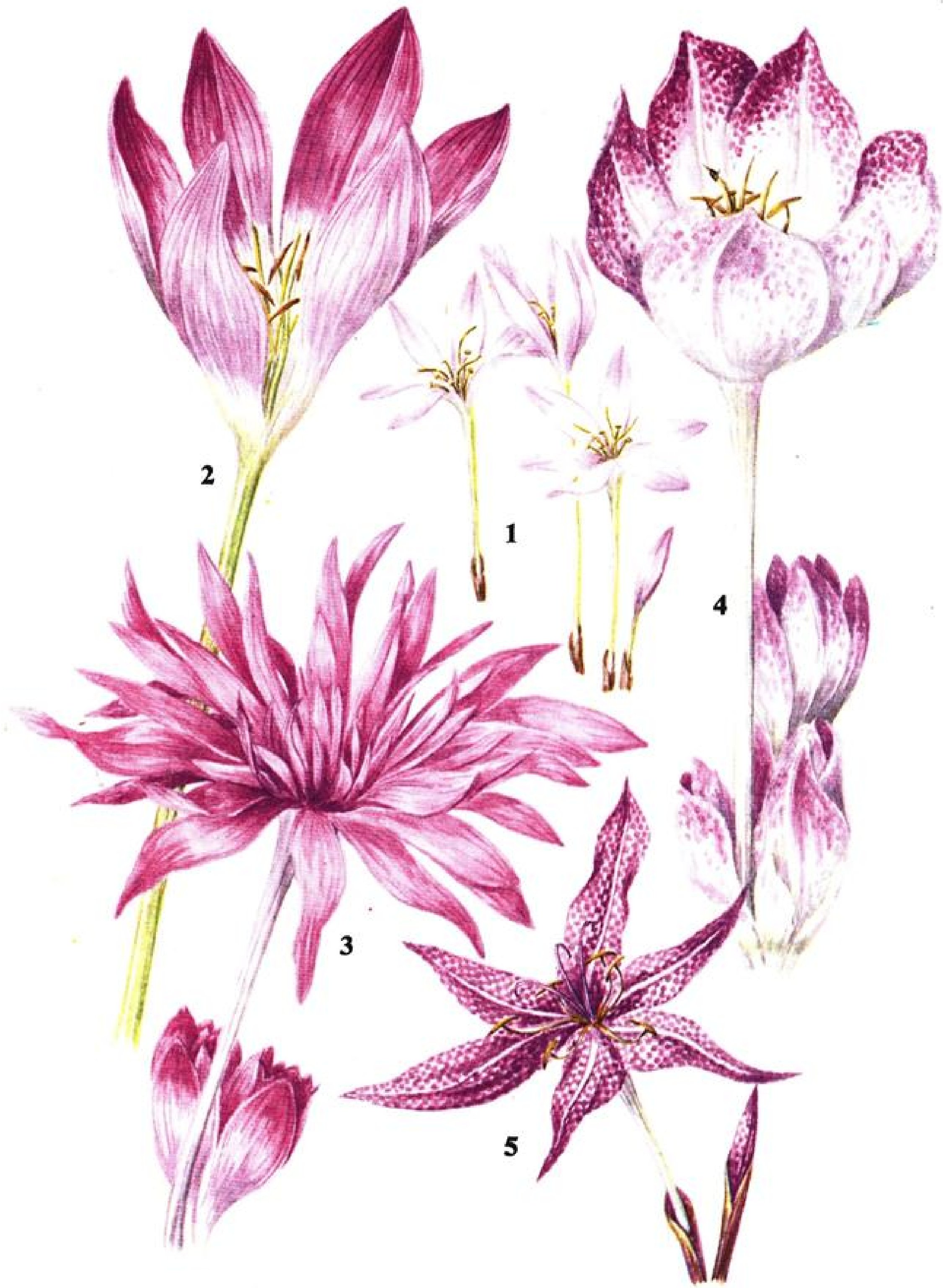
1. **Alpesi kikerics** (Colchicum alpinum). Az Alpokban és attól délre egészen Szicíliáig honos. Alacsony (12–16 cm), igen korán, olykor már július második felében virít.

2. **Pompás kikerics** (Colchicum speciosum var. bornmuelleri). Ankara környékéről való. Bimbóban fehér, lepelcsöve zöldes. Kb. 25 cm magas virága élénk rózsaszínű, torkán nagy fehér folttal. (Átmérője 10 cm is lehet) Virítása augusztus végétől szeptember végéig tart. Tavasszal hatalmas leveleket fejleszt.

3. **Teltvirágú kikerics** (Colchicum speciosum cv. Waterlily). Tavirózsára emlékeztető, régóta termesztett, telt virágú hibrid. Lepelleveleinek a száma 20–40 is lehet. 15–20 cm magas, szeptemberben nyílik.

4. **Óriás kikerics** (Colchicum bivonae). Olaszországtól a Balkánon át egészen Törökország északnyugati vidékéig honos. Pompás virága 20–25 cm-nyi. Szeptember közepétől október elejéig virít. Tavasszal széles és hosszú leveleket fejleszt.

5. **Tarka kikerics** (Colchicum variegatum). A legkésőbben, csak októbertől virít. 8–12 cm-nyi virága igen jellegzetes, sakktáblaszerűen mintázott. Görög- és Törökország lakója, de kertekben inkább hibridjeit termesztik.

2
1
4
3
5

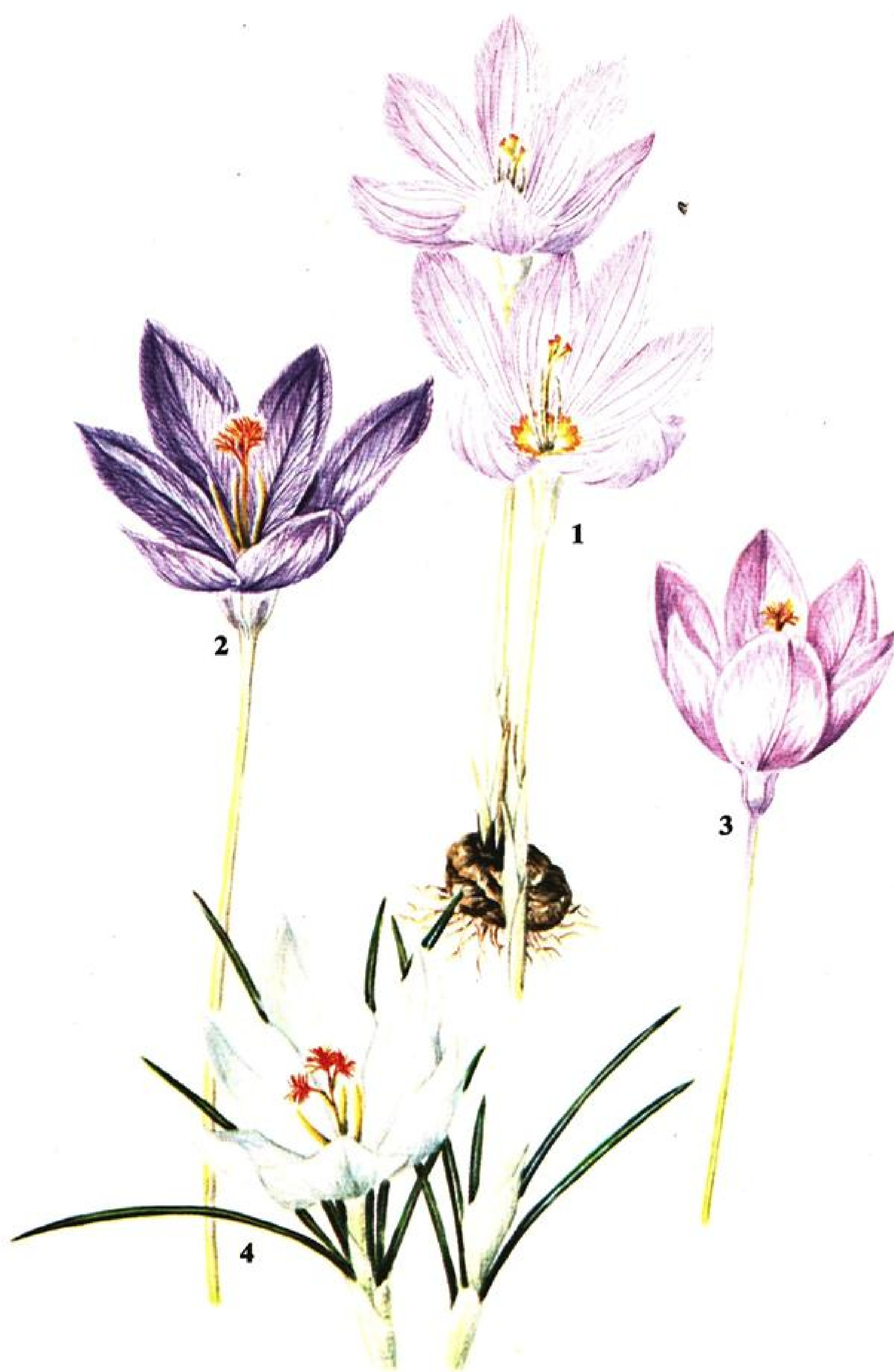
A II–III. táblán már bemutatott *tavaszi sáfrányok* mellett szép számmal vannak ősszel virító fajok is. Ezek többsége csak jóval a virágzás után hajtja ki leveleit, míg más fajoknál a levelek – akárcsak a kikericsnél – a következő tavasszal jelennek meg.

1. **Koronás sáfrány** (Crocus kotschyanus). Közép-Anatóliától Libanonig található, 500–2500 m között. 8–12 cm magas, szeptember közepétől október végéig virít. Finom erezetű halványlilás leplének sárga torkát narancssárga koszorú övezi. Rengeteg apró fiókhagymát fejleszt, melyek közül csak kevés hoz virágot.

2. **Pompás sáfrány** (Crocus speciosus). Hazája a Krím, a Kaukázus, Kisázsia és Irán. Az előbbi fajjal egy időben virít, de annál magasabb termetű (12–20 cm). A kék és lila sok színváltozatában ismert, sőt tiszta fehér virágú is van. Szépen erezett lepellevelei közül finoman tagolt narancssárga bibéje emelkedik ki. Levelei már nem sokkal az elvirítás után megjelennek, de termést csak tavasszal hoz. Teljesen igénytelen, fiókhagymáról és magról egyaránt könnyen szaporodik.

3. **Pireneusi sáfrány** (Crocus nudiflorus). Délnyugat-Franciaországban és Spanyolországban él. 10–15 cm magas, bíborlilás virágai október elejétől nyílnak. Nedvesebb helyet kíván, az előző két fajnál igényesebb.

4. **Fehér fűszersáfrány** (Crocus cartwrightianus var. albus). Közeli rokonságban áll a már az ókor óta jól ismert és napjainkig fűszerként termesztett *jóféle sáfránnyal* (C. sativus; l. Fűszernövények). Görögországi honosságú. 8–12 cm-es virágait a már korábban kifejlődött levelek között hozza. Sok ágra osztott, élénk narancsszínű bibéje fűszernek nem alkalmas. Kertekben az itt ábrázolt hófehér változat kedvelt. Október közepétől sokszor egészen a fagyok beálltáig virít.

1
2
3
4

NÉVMUTATÓ

(A római szám a színes táblát, az arab szám a képeket ismertető szövegoldalt jelöli.)

HU ISSN 0324-3168

ISBN 963 11 3601 9

Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó: Sziládi János igazgató
Kossuth Nyomda (83.0487) Budapest, 1984
Felelős vezető: Bede István vezérigazgató
Felelős szerkesztő: D. Nagy Éva
Szakmailag ellenőrizte: Galántai Miklós
A szöveget gondozta: Makai Judit
Műszaki vezető: Haás Pál
Képszerkesztő: Árva Ilona
Műszaki szerkesztő: Beszédes Natasa
155 000 példány
Terjedelem: 2,76 (A/5) ív, IF 4958